

Sociologický výzkum učitelů kateder marxismu-leninismu

V Přehledu vědecké a pedagogické práce kateder marxismu-leninismu (Příloha č. 2 z r. 1967) vyšla zpráva o výsledcích sociologického výzkumu učitelů kateder marxismu-leninismu, *Kvalifikační struktura učitelů marxismu-leninismu vysokých škol ČSSR*. Autory této zprávy jsou K. Holý a M. Petrušek. Na přípravě a organizaci výzkumu se kromě nich podíleli P. Machonin a J. Nedvěd, všichni pracovníci Ústavu marxismu-leninismu pro vysoké školy. Výzkum byl uskutečněn již v roce 1965; je pozoruhodné, že v této době počátečního prosazování sociologických metod do řídicí práce se sociologickému výzkumu podrobuje jedna z tehdy nejkritizovanějších kategorií vysokoškolských učitelů — pracovníci kateder marxismu-leninismu. Stali se nejen objektem výzkumu, ale jeho spoluautory a spoluorganizátory, a to bez obav z jeho výsledků, ačkoli tehdejší stav nedůvěry vůči učitelům kateder, který vyvolávali někteří pracovníci stranických aparátů, by mohl být omluvou takových obav. Výzkum je tedy zajímavým příkladem jakési autoreflexe jedné společenské skupiny a mohl by také být vzorem pro některé společenské skupiny další.

Sociologický výzkum skupiny učitelů kateder marxismu-leninismu na vysokých školách byl proveden dotazníkovou metodou. Dobrá znalost jak zkoumaného terénu, tak sociologické výzkumné metodiky, kterou autoři výzkumu prokázali, jsou jistě jednou z hlavních příčin toho, že výzkumem zjištěná fakta jsou neobyčejně zajímavá a že také jejich zhodnocení snese přísná měřítka. S ohledem na aplikovaný charakter výzkumu a na jeho poslání jako přehledné informační expertizy pro praktickou řídicí práci je dokonce výhodou to, co autoři pokládají za určité omezení zpracování výsledků — a sice fakt, že nebylo použito složitějších statistických vyhodnocovacích postupů.

Zvláště je nutno ocenit, že autoři zprávy se v zajímavé kapitole *Psychologické předpoklady výkonu profese* zamýšlejí nad otázkou základních komplexů činitelů podmiňujících výkon profese (1. objektivní, na vykonavatel profese nezávislý soubor činitelů, 2. individuálně a sociálně determinovaná percepce objektivních činitelů, 3. individuálně psychologické předpoklady) a přesně určují, které z nich výzkum mohl postihnout a které nikoli. Tím současně varují před přeceňováním výsledků, které výzkum přinesl. Je pochopitelné, že tou měrou, jakou se sociologické zkoumání dostává z oblasti makro-

struktury do sféry mikrostruktury a dokonce k otázkám profesionálního uplatnění jedinců, vystupují vedle sociologických aspektů stále výrazněji problémy psychologické. Bez individuálně psychologického přístupu k takovým otázkám, jako jsou předpoklady vědecko-odborného růstu, jako je celá postojová nebo hodnotová škála apod., se nelze dostatečně v této závažné problematice orientovat. Autoři zprávy na to seriózně upozorňují.

Dále je třeba brát v úvahu to, že výzkum učitelů marxismu-leninismu byl po mnoha letech jedním z prvních, který byl v oblasti vysokých škol podniknut, a že tím, že nepochybně prokázal svůj užitek v boji proti subjektivismu v rozhodování, se stává významným podnětem k širšímu užití sociologických metod při zkvalitňování řídicí práce v této oblasti. A pokud jde o výuku marxismu-leninismu a speciálně o hodnocení situace mezi učiteli tohoto oboru, bylo zde v minulých letech subjektivismu nemálo. Zpráva se nechtěně stala také dokumentem doby tím, že dávno před prosincovým a lednovým plénem ÚV KSČ je nedoznatelně odmítla administrativní byrokratické metody řízení kateder marxismu-leninismu.

Sociologický výzkum učitelů kateder marxismu-leninismu se konal v době (říjen 1965), kdy se z různých stran projevovaly snahy okleštit jádro usnesení předsednictva ÚV KSČ z července 1964, *Stav a další úkoly ve výuce marxismu-leninismu na vysokých školách*, spočívající ve zdůraznění tří základních podmínek rozvoje výuky marxismu-leninismu na vysokých školách: 1. obsahové přestavby výuky marxismu-leninismu, vycházející z předpokladu, že marxismus-leninismus je otevřený systém a že je třeba jej obohatit o nové poznatky i vydělit nové disciplíny (sociologie apod.) ve shodě s potřebou prohloubit poznání naší skutečnosti a využít všeho pozitivního, co přináší světová věda, a že je nutno obsah vědecké a pedagogické práce kateder profilovat podle typu fakult, 2. zvýšení vědecko-odborné kvalifikace učitelů marxismu-leninismu, 3. zlepšování řady objektivních podmínek práce kateder marxismu-leninismu na vysokých školách. Negativistické snahy měly podobu brzdění postupu obsahové přestavby, přenašeni problematiky na pole jednorázových prověrek aj.

Jedním z hlavních přínosů sociologického výzkumu učitelů kateder marxismu-leninismu je to, že plně potvrdil správnost orientace na uvedené základní předpoklady zlepšení výuky marxismu-leninismu na vysokých školách a že přesněji označil slabá místa

v práci kateder. Pokud jde o vztah vědecko-odborné úrovně učitelů kateder a předpokladů kateder k vyhledávání a realizování nových obsahových směrů výuky, je příznačná již skutečnost, že na pražských katedrách, z nichž mnohé byly průkopníky obsahové přestavby, činí podíl kandidátů věd 32,4 % — oproti 19,7 % v průměru. Oprávněnost profilování výuky je potvrzena mj. poměrně nízkým pozitivním hodnocením smyslu výuky politické ekonomie na pedagogických fakultách (pozitivně ji hodnotí 69,7 % učitelů pedagogických fakult, zatímco např. na technikách tyto disciplíny pozitivně hodnotí 81,9 procent), dějin KSC na lékařských a ekonomických fakultách apod.

Jestliže jsou obsahová přestavba výuky marxismu-leninismu a zvyšování vědecko-odborné kvalifikace učitelů nejdůležitějšími faktory růstu účinnosti a také autority kateder marxismu-leninismu na vysokých školách, je pochopitelné, že se zpráva o výsledcích sociologického výzkumu učitelů kateder marxismu-leninismu od 90. strany (z 287 stran) zabývá těmito hlavními aspekty, a že jejich význam je vystižen také v jejím názvu. Avšak přesné to není. Sociologický výzkum postihl celou řadu dalších stránek situace kateder marxismu-leninismu. Hodnotu poměrně uceleného pohledu na problematiku práce kateder marxismu-leninismu na vysokých školách dodává zpráva zařazení poznámek o historickém vývoji kateder marxismu-leninismu (je škoda, že tato partiese alespoň stručně nezabývá vývojem obsahu výuky marxismu-leninismu na vysokých školách; mnohé z empirických údajů — např. o nesouladu vystudovaného a vyučovaného oboru, o počtech učitelů vědeckého komunismu a sociologie aj. — by byly čtenáři jasnější) a mnoho strukturotvorných charakteristik zkoumaného souboru (biologická, profesionální, politická aj. dělítká souboru). Snad bylo zapotřebí získaná a interpretovaná data logičtěji uspořádat (proč jsou takové údaje jako vybavení kateder, místo bydliště, vybavení bytu pracovníků zařazeny do kapitoly o psychologických předpokladech výkonu profese?) a také některé kapitoly případněji nazvat. To se týká především kapitoly 2. a 3.

Z hlediska širšího záběru sociologického výzkumu, než vystihuje název zprávy, je podstatné to, že právě v takto širše koncipovaném výzkumu spočívá jeho význam pro řídicí práci. Např. zkoumání charakteristik souboru (věkové, profesionální, kvalifikační a jiné složení) podle typu fakult, podle teritoriálního hlediska, podle organizačního nebo obsahové struktury kateder přináší údaje, které umožňují diferencované řízení kateder marxismu-leninismu s cílem vyrovnání nejprůběžnějších rozdílů. Vezměme jen profesionální stupeň ve vztahu k typu fakulty. Jistě stojí za podrobnější rozbor a urychlená nápravná opatření, jestliže na vysokých školách zemědělských, na pedagogických a lékařských fakultách a na technikách je více než 85 % učitelů v kategorii odborných asistentů. Problematika této kategorie učitelů je — jak ukázal výzkum — vůbec jednou z nejdůležitějších. S ohledem na nahromadění největ-

šího počtu učitelů v této kategorii se nezdá správné, že pro postup do jednotlivých stupňů odborné asistentury se nevyžaduje žádný důkaz o kvalifikačním růstu. Anebo nenutí k zamyšlení a řešení zcela nerovnoměrné profesionální a kvalifikační složení učitelů marxismu-leninismu v hlavních vysokoškolských centrech a v ostatních českých a slovenských krajích? Specifickou problematiku odkrýl výzkum v otázce postavení žen na katedrách marxismu-leninismu. Také na těchto pracovištích se ženy především vlivem větší vrstevnatosti svých společenských rolí opožďují ve všech ukazatelích vysokoškolské profese (profesionální stupeň, vědecké hodnoty) za skupinou mužů. Mnoho podnětů k hlubším výzkumům a praktickým opatřením přináší také kombinování některých profesionálních a kvalifikačních znaků se znaky věkovými. Jde např. o problém vědeckých hodnot u skupiny učitelů starších 45 let. Zejména za skupinou 36—46letých se učitelé starší 45 let v dosahování vědeckých hodnot opožďují. Je však možno klást na příslušníky starších věkových skupin z tohoto hlediska stejné nároky jako na mladší pracovníky? Neodporovalo by to vědecky verifikovaným poznatkům o biologické a psychologické vývojové linii člověka? V každém případě nejen tento, ale i celá řada dalších výzkumem zjištěných problémů ukazuje, že vůči učitelům kateder marxismu-leninismu nelze nadále provádět kádrovou politiku starého typu, ale promyšlenou personální politiku v rámci hlubší koncepce politiky sociální.

Takový přístup je nutný již proto, že sociologický výzkum učitelů kateder marxismu-leninismu prokázal, že v průměru (až na počet profesorů a doktorů věd) se růst kvalifikace těchto učitelů neopožďuje za kvalifikačním růstem všech vysokoškolských učitelů. Mělo-li v době výzkumu kolem 20 % učitelů marxismu-leninismu hodnot kandidáta věd, dalších 15 % učitelů absolvovalo kandidátské zkoušky a 6 % učitelů se v této době chystalo odevzdat disertační práce, pak jsou to výsledky pozoruhodné. Velikou zásluhu má na tom Ústav marxismu-leninismu pro vysoké školy jako kolektivní školitel aspirantů. Negativní skutečností však je, že 30 procent učitelů marxismu-leninismu tehdy nemělo ani vědeckou hodnot, ani nebylo zapojeno v aspirantuře, a že publikační činnost kateder nebyla příliš významná. Při event. perspektivních změnách způsobu vědecké přípravy je třeba brát v úvahu, že 37,2 % učitelů marxismu-leninismu hodnotilo aspiranturu pozitivně (negativní hodnocení je nepatrně silnější, 40,5 %). Je nedostatkem, že právě tento důležitý údaj nebyl kombinován s některými dalšími ukazateli, jako je dosažení vědecké hodnoty, začlenění do aspirantury, stupeň pokročilosti v aspirantuře, věk a pohlaví.

Je mnoho dalších otázek, do nichž sociologický výzkum učitelů kateder marxismu-leninismu přinesl větší jasno, ať jde o dosažité formy praxe, o tematické zaměření vědeckovýzkumné práce učitelů kateder nebo o celý souhrn objektivních podmínek práce